

Sinds de jaren tachtig is er veel veranderd in het bosbeheer in Nederland. Belangrijke mijlpaal daarin was het afschaffen in 1994 van de herplantsubsidie op de bosverjonging. Daardoor werd het minder aantrekkelijk om bos over grotere oppervlaktes kaal te slaan en met een nieuwe gesubsidieerde aanplant, weer van voor af aan te beginnen. Houtoogst uit dunning en kleinschalige verjonging/uitkap kwamen daarvoor in de plaats, met positieve effecten voor de natuur- en belevingswaarde. Daarbij wordt de verzorging van het bos in de jonge fase veelal achterwege gelaten. Is dat wel terecht?

foto Boudewijn Swart

Foto 1: Kleine motorzaag aan hengel die afzetten op reikhoogte mogelijk maakt.

Een frisse blik op het verzorgen van jong bos

— Boudewijn Swart (Swart Advies) en Renske Schulting (Bureau Schulting)

> Tot in de jaren tachtig werkten we veelal vanuit aangeplant bos. Bij het herplanten werden grote oppervlaktes van 0,5 tot 3 ha in een keer aangepakt. Dit ging meestal met 2- of 3-jarig bosplantsoen in een regelmatig plantverband (vaak 1,5 bij 1,5 m of 1,5 bij 2), in aantallen van 3.500 tot 5.000 per ha. Overwegend werden er een, soms twee soorten aangeplant.

Omdat in dit soort, ruim aangeplante opstanden van nature massaal berk opkwam, bleef het fanatiek verwijderen van berk een gangbare jeugdverzorging. Dat deden we al jaren zo. Maar andere maatregelen om meer groei ruimte te geven aan goede bomen werden bij voorkeur pas na twintig of dertig jaar genomen als dat kostendekkend kon: het gaat dan om een dunning. Eerder ingrijpen, ruimte geven is een zuivering. Een zuivering levert immers meestal geen verkoopbaar - met netto opbrengst in geld - product op. In deze periode leerden beheerders de kosten te drukken door niets te doen tot een leeftijd van ongeveer twintig jaar, als de bomen tot acht meter hoog zijn en een diameter borsthoogte hebben van minder dan 15 cm. Daarom moesten ze in verjongingen goed kijken en beoordelen of er minstens 200 bomen per hectare van de gewenste soort(en) door zouden kunnen blijven groeien tot 20-25 jarige leeftijd. Vanaf dat moment is kostendekkend ingrijpen ten gunste van die 200 bomen

foto Boudewijn Swart

Foto 2: Als je kiest voor een zuivering lijkt het verstandig dit te doen op een moment dat je het bos letterlijk nog kunt overzien, zoals hier in het Edese Bos. De bomen hebben ook nog een formaat dat knippen en breken goed uitvoerbaar is en je niet met zwaardere gereedschap aan de gang moet.

foto Renske Schulting

Foto 3: Wanneer je het bos niet meer kunt overzien is het veel lastiger om overzicht te houden en de noodzaak van een ingreep te bepalen. Ook is het dan veel lastiger om een eenduidige instructie te geven.

immers wel mogelijk. Met “doorgroeien” van de gewenste soorten werd bedoeld: levensvatbare bomen die een kleine kroon hebben, maar wel een vrije topscheut in het “kronendak”. Herhaalde exercities en cursussen in veel verschillende opstanden leidden tot een bijna-dogma: in geplante(!) verjongingen de eerste 20-25 jaar wegblijven (zelfs niet kijken) en niet ingrijpen, want daarna is er bijna altijd nog voldoende keus! Dit dachten we met z’n allen.

Natuurlijke verjonging

In de jaren rond 1990 kregen bosbeheerders steeds meer aandacht voor de hoge waarde van oud bos voor houtproductie, natuur- en beleevingswaarde. Sinds de jaren zeventig vroegen de Stichting Kritisch Bosbeheer – met voortrekkers Harm van de Veen en Hans van der Lans – en bosonderzoeker Henk Koop van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) aandacht voor de betekenis van dood hout en oude bomen voor de natuurwaarde van bossen. Later gaf het geïntegreerde bosbeheer ruimte voor bewuste afwegingen in het dienen van de natuurfunctie esthetiek en productiefunctie in gemengde opstanden. En Pro Silva gaf en geeft het natuurvolgend bosbeheer gericht op productie van hout van hoge kwaliteit handen en voeten in Nederland. Zij stelden dat kleinschalig beheerd bos uitstekende mogelijkheden biedt voor de productie van kwaliteitshout met gebruikmaking van natuurlijk processen. Inmiddels bleven grootschalige verjongingen grotendeels achterwege, omdat er geen subsidie op de herplant meer was. Met het geleidelijk lichter worden van het bos, vanwege het blijven dunnen tot op hogere leeftijd, kwam er meer ruimte voor een spontane onderetage. Daarin vestigen zich behalve een mos-, kruid- en struiklaag ook verschillende boomsoorten. Daarnaast maakten beheerders bewust gaten in het kronendak om met gebruik van zaadval van de aanwezige boomsoorten, een nieuwe bosgeneratie te krijgen. Deze nieuwe generatie is veel goedkoper dan een geplante, zelfs als je aan terreinvoorbereiding van gaatjes van enkele aren doet door takhout van gevelde bomen te ruimen en de bodem pleksgevijs te bewerken.

In de jaren die volgden, leerden we opnieuw veel over het bos. Rond 1990 was er bijvoorbeeld nog vrees voor de douglas als bijna-plaagsoort, die overal de spontane verjonging in het bos zou gaan domineren. Die zorg is inmiddels ongegrond gebleken. Sterker nog, in veel situaties mag er meer douglas in de verjonging komen. Nu zijn er weer wat meer zorgen over de overheersing door lariks. De verjonging van deze soort heeft vaak een matige tot slechte stamvorm.

Gewenst en ongewenst

Of boomsoorten die zich natuurlijk vestigen gewenst of ongewenst zijn, is aan de beheerder. Wie zich richt op productie van waardevol kwaliteitshout ziet graag soorten als douglas, thuja, lariks, esdoorn en eik. Wie meer hecht aan natuurwaarde ziet bij voorkeur inheemse soorten als berk, eik, grove den en beuk. Wie beide doelstellingen nastreeft, is vooral tevreden met een handige

soortenmix. Handig betekent dat de soorten zich niet alleen in verjonging maar ook op latere leeftijd, zonder veel beheer weten te handhaven in een gemengd bos. Zo zijn bijvoorbeeld de mengingen van grove den, fijnspar en berk of van douglas, lariks, berk en beuk bewezen duurzame mengingen op zandgrond. Het zijn boomsoorten die zich in open plekken gemakkelijk natuurlijk vestigen en zich zonder verder ingrijpen, tot het moment van dunnen weten te handhaven. Overigens kunnen nog steeds negatieve effecten optreden, bijvoorbeeld een slechte stamkwaliteit en slinger groei van lariks of het massaal opkomen van Amerikaanse eik of Amerikaanse vogelkers die de andere soorten wegconcurreren.

Niets doen in jong bos?

Interessant is nu dat veel beheerders ook bij spontane (spontaan = zonder op verjonging gerichte ingrepen) of natuurlijke verjonging (natuurlijk = met gebruik van zaadval van aanwezige bomen na gerichte terreinvoorbereiding) denken dat je de eerste twintig jaar geen verzorging hoeft te doen. Als houtkwaliteit geen rol speelt, is dat nog wel verdedigbaar zolang de uitheemse boomsoorten niet de overhand gaan krijgen. Maar wanneer jong bos met weinig of geen kosten tot stand wordt gebracht, is het de moeite waard om jezelf regelmatig af te vragen wat er gebeurt zonder ingrijpen en dus of eventuele maatregelen in de jonge fase een beter resultaat kunnen opleveren.

Als in een natuurlijke verjonging een soort gaat domineren en niet in de doelstelling past, kun je deze in een vroeg stadium terugdringen. De verjonging heeft immers toch al weinig gekost dus is het niet zo erg om enige maatregelen uit te voeren. Dit blijft natuurlijk een kwestie van zorgvuldig afwegen. Houd je strikt vast aan je doelstelling of herzie je je perspectief door goed na te denken welk bos je gaat krijgen met deze ‘ongewenste’ soort? En welke kwaliteiten voegt die soort mogelijk toe aan je systeem? Denk bijvoorbeeld aan de veranderde ideeën over de esdoorn.

Zo zien we tegenwoordig bijvoorbeeld vaak in de verjonging van lariks dat de bomen heel weinig stamkwaliteit hebben. En mengboomsoorten als douglas, berk of beuk met wel een aardige stamvorm, dreigen onderdrukt te raken. Dat kan een reden zijn om in een werkgang de goede stamvormen vrij te zetten. Of om alleen de slechtst gevormde winnaars - zogenaamde protsers - terug te zetten. Daar is handig gereedschap voor ontwikkeld (zie foto 1)

Op tijd ingrijpen

Het is verstandig om de jeugdverzorging te doen op het moment dat de verjonging letterlijk nog te overzien is (foto 2 en 3). Grijp selectief in en met minimale inspanning en dito kosten, zoals het knippen of breken van de toppen van ongewenste bomen. Zo blijft het positieve effect van de dichte stand op de takafstoting en daarmee de houtkwaliteit benut, terwijl wel de directe concurrentie op de groei van de topscheut wordt uitgeschaald. Ingrijpen op het moment dat het bos al in

sluiting is, heeft als nadeel dat de uitvoerder het overzicht op zijn ingreep mist. Dat maakt een duidelijke instructie lastig en het kan gemakkelijk leiden tot te veel of te weinig ingrijpen.

Een voorbeeld van te veel ingrijpen zagen de deelnemers aan een buitenlandse excursie KNBV juni 2016 in het Duitse Rheinland Pfalts. Op Hatzfeld-Witchenstein, een groot particulier landgoed, was een natuurlijke verjonging zo sterk gezuiverd dat er als het ware een geplant bosverband is ontstaan. We vinden dan regelmatige onderlinge afstanden van 4 tot 5 meter tussen de beuken van ongeveer vier meter hoog. Deze ingreep dient vooral om overzicht te krijgen voor verdere ingrepen. Maar het is een dure ingreep en bovendien elimineer je zo het positieve effect van concurrentie op de stamkwaliteit. Overzicht kun je daarom beter later creëren op het moment dat je voldoende geprofitteerd hebt van natuurlijke takreiniging door concurrentie. Dat kan door net voor eerste dunning een ontsluiting met dunningspaden in de opstand aan te leggen. De takken zijn dan bij voorkeur afgestorven tot op een hoogte van 6 tot 8 meter.

Vormsnoei

Er is een stroming in het bosbeheer die optimaal wil benutten wat we voor niets hebben gekregen. Zo experimenteert Bosgroep Zuid Nederland in het gemeentebos van het Brabantse Alphen met het opnsnoeien van spontane eiken en berken in een onderbegroeiing van oud grove dennenbos. Dit levert een vegetatietype op dat op heel veel plaatsen in Nederland voorkomt en dat gewaardeerd wordt om zijn natuurwaarden. Maar deze onderbegroeiing wordt tot nu toe door weinig op zijn mogelijkheden voor productie van kwaliteitshout bekeken. Waarom zou je hier niet op bescheiden niveau wat kosten maken voor een takvrije, doorgaande spil door vormsnoei, als je de bomen toch voor niets hebt gekregen?

Conclusie

Onze aanbeveling is om vooral veel te kijken, na te denken en alleen weloverwogen in te grijpen in de jonge fase. Ga er niet voetstoots van uit dat een jong bos zich zonder ingrijpen goed ontwikkelt richting je doelstelling. Kleinschalig werken in het oudere bos vanuit een blijvend bosklimaat en gebruik maken van spontane processen schept vrijwel altijd een goede uitgangssituatie voor een volgende bosgeneratie zonder (grote) kosten. Gedwongen door de afschaffing van de herplantsubsidie zijn we veel meer gaan werken met natuurlijke verjonging. Die kennis wordt steeds verder ontwikkeld. De uitdaging is om natuurlijke verjongingen goed te beheren, gericht op de benutting van de kwaliteit voor productie van hoogwaardig hout en natuur- en beleevingswaarden. Daarbij moeten we soms de zuivering niet schuwen.<

*De auteurs zijn adviseurs op het gebied van bosbeheer.
info@bureauschulding.nl,
bs@swartadvies.nl*